

Fru Gydes testamente 1292 – en kvinde mellem linjerne

https://tekstnet.dk/books/dipdan/1292/dd_12920304001/

*Af Mette Svart Kristiansen*¹

Om diplommet

Det originale testamente er gået tabt. Det er omtalt i Sorø Klosters gavebog,² og kendes gennem en yngre afskrift samt en oversættelse fra omkring 1600. Testamentet er oprindeligt skrevet på latin, men formodentlig på grund af overleveringshistorien er den sidste del kun bevaret i en version oversat til dansk.

Om testamenter

Grethe Jacobsen giver i sin artikel ”Ida Pedersdatters testamente” en kort indføring i testamentet som gavebrev, og der henvises dertil som introduktion til kildetypen.³

Danmarks middelalderlige testamenter har i historieforskningen været benyttet til at belyse en lang række facetter af samfundet, både som kilde til institutionshistorie, personalhistorie og genstandshistorie, men også til social-, kultur og mentalitetshistorie, eksempelvis dødslejet og donationskultur, det sociale miljø omkring Lunds domkapitel og adelens tænkemåde.⁴ Testamenterne er formalistiske i deres struktur – herved sikredes deres gyldighed, og det var vigtigt, hvis man gennem jordisk gods skulle få frelse. Inden for testamentets formelle rammer møder man imidlertid mennesket, som har gjort sig omhyggelige overvejelser over den bedst mulige strategi for gennem testamentariske gaver at opnå frelse og blive husket af slægten. Testamenterne reflekterer hermed også et menneskes liv og handlingsrum og giver os et indblik i middelalderen på en måde, som ellers ikke er tilgængelig for os.

Testamenterne er en mulighed for middelalderens kvinder for selv at komme til orde.⁵ I adelsdamen fru Gydes testamente fra 1292 møder vi en handlekraftig kvinde, som var optaget af tidens nye tiggerordner, men også gav til de gamle klostre; hun ønskede at blive begravet i Hvidernes slægtskirke i Sorø i en tid, hvor slægten var under opløsning, og i testamentet opregnede hun systematisk de næste tre generationer, som skulle følge hende.

¹ Lektor i historisk arkæologi, Afdeling på Arkæologi og Kulturarvsstudier, Aarhus Universitet.

² Langebek 1776, s. 522.

³ Jacobsen, *Diplomatarium Danicum/Ressourcer* s. 1-3.

⁴ Arnórsdóttir 2004, Ingesman 1987, Bisgaard 1988.

⁵ Jexlev 1978, s. 28.

Om Gyde af Broby

Gyde var enke efter hr Esbern Karlsen og datter af Skjalm Bang. Hun var dermed en del af Toke-linjen i den indflydelsesrige sjællandske Hvideslægt. Slægten spredte sig efterhånden i en række betydningsfulde sidegrene, blev flettet sammen med andre store familier og spredt ud over landet. Hun var vidne til svækkelsen af slægtens indre sammenhold og den tidligere ubrydelige alliance med kongemagten. I Gydes tid forsvandt Hviderne langsomt fra det politiske centrum, særligt efter mordet på Erik Klipping i 1286, hvor flere medlemmer af Hvideslægten blev dømt.⁶

Hvidernes slægtstavle er overleveret i Sorø Klosters genealogi over slægten og gennem en række diplomer.. Nogle af hendes nærmeste slægtningen kendes kun fra testamentet.⁷ Hun havde fire brødre: Peder (biskop i Roskilde, d. 1277), Stig (Erik Menveds drost, d. 1292), Niels (d. 1277), Skjalm og en, måske to, søstre: Cecilie (d. eft. 1277) og muligvis også Margrethe, som i Gydes testamente omtales ”min søster i Rind Kloster”,⁸ men det er uklart, om betegnelsen måske er billedlig. Gyde og Esbern fik tre døtre: Ingefred, Cecilie og endnu en datter, hvis navn ikke kendes (d. før 1292). Gyde havde efter Ingefred børnebørnene Kristine og Karen (og efter Karen oldebarnet Ingefred), efter Cecilie barnebarnet Johanne, og efter en unavngivne datter børnebørnene Peder, Ingvar Hjort (ridder), Johannes Hind (biskop i Roskilde), Stig og Kristine (nonne i Roskilde Vor Frue).

Gyde ønskede at blive begravet i Sorø klosterkirke, og gav både penge, jord og klæde. Hun er imidlertid ikke anført i klosterets katalog over grave.⁹

Gyde og Esbern Karlsen knyttes til Vester Broby (Alsted herred, placeret mellem Sorø og Næstved) gennem Esberns far, hr Karl af Broby, gennem Gydes testamente, som udstedes i Broby og hendes arvingers ejerskab til en hovedgård i Broby. Sorø Gavebog meddeler i forbindelse med barnebarnet Ingvar Hjorts død 1334, at han havde en gård på to bol med arveret i Broby og det må være Gydes gård; hans søn Ove pantsatte den 1335 for 100 mark sølv.¹⁰ Hele landsbyen var formentlig på 10 bol og var i perioden ca. 1200-1400 opdelt på tre storgårde på forskellige slægters hænder.¹¹

⁶ Kræmmer 2012, s. 526.

⁷ Kræmmer 2012, s. 618-624.

⁸ Der må være tale om Ring kloster, måske hørefejl ved diktering af original eller ved afskrivning.

⁹ Langebek 1776, s. 531-45.

¹⁰ Ulsig 1968, s. 80.

¹¹ Ulsig 1968, s. 121.

Kirken i Vester Broby er i sin kerne en lille romansk kampestenskirke, som i senmiddelalderen fik en del gotiske tilbygninger.¹² Den kirke, som har stået på Gydes tid, bestod af et skib i to fag, kor og apsis udsmykket med et kalkmaleri i meget høj kvalitet af Kristus som verdensdommer. Fra Gydes testamente vides, at kirken har haft tre andre viet til henholdsvis Vor Frue, St. Nikolaj og St. Margrethe.

Figur 1. Jesus som verdensdommer i Vester Broby Kirkes apsis. Udført af Jørlundeværkstedet o. 1150-75, detaljer fremhævet med guldbelagt stuk. Gyde giver i sit testamente lys til at brænde evigt på kirkens altre. Det flakkende lys har fanget og næsten levendegjort den plastiske glorie og kors. Foto: Kirsten Trampedach 2007, *Danske Kirkeudsmykninger*.

Gydes testamente, to i et

Testamentet er udstedt i Broby. Efter tidens skik uddeles gaver til kirken, fattige og til slægt, venner og muligvis også tjenestefolk og personer med en relation til godset. Udfærdigelsen og eksekveringen af dets bestemmelser har tydeligvis været undervejs et stykke tid; det har næsten karakter af to testamenter i ét. Den første del af testamentets gaver, primært gejstlige institutioner over hele Sjælland, er allerede ”af mig selv i min Velmagt betalt og afleveret paa rette Sted”. Denne del af testamentet afsluttes af gaver til navngivne gejstlige, samt børne-

¹² *Danmarks Kirker* 1936.

børnene Johannes, Ingvar og Stig. De må have bevidnet og godkendt denne første del af testamentariske gaver. Den anden del af testamentet har et mere personligt præg. Her nævnes hendes ønske om et gravsted i Sorø Kloster, som må have betydet noget særligt for hende, hendes egen sognekirke i Vester Broby med præst og degn, og også præsterne i hvert sogn, hvor hun har gods. I denne del oplister hun også gaver til sine børn og børnebørn og andre personer, hvis relationer til hende er ukendte, men nogle er formodentlig slægtninge. Som eksekutorer på testamentet var svigersønnen Jens Baardsen (gift med Ingefred), barnebarnet Ingvar Hjort og flere navngivne ”velbyrdige og gode mænd”, som vel også har været i slægt med Gyde. Gennem slægtninges billigelse, mens hun var levende, havde hun sikret sig en accept af, at hendes ønsker blev udført.¹³

Testamentet giver os et lille indblik i en højadelig frues personlige netværk og strategier for frelse og eftermæle. Opbygningen følger de overordnede principper for tidens udformning af testamenter. Det rummer en lang række penge- og brugsgaver, i alt 85 poster med angivelser af en eller flere specificerede gaver (98 gaver). Der er kun få godsangivelser, idet godset er fordelt mellem arvingerne på anden vis. Ud over godset i Broby (som nævnes i yngre kilder relateret til arvingerne) kan vi dog udlede lidt mere om Gydes gods gennem testamentet. Her omtales en gård i Roskilde by og to gårde i Tybjergmagle og Tybjerglille. Med baggrund i de navngivne landsbykirker, som hun betænker, kan hun også antages at have ejet gods i Hammer, Mogenstrup og Ladby sogne. Hertil tilføjes, at præsten skal have ½ mark penge og degnen 1 øre i ”hvert Sogn, hvor jeg har gods”, sognene nævnes desværre ikke. Formodentlig har hun også ejet gods i Risby og Skelby sogne, hvor Lucie og Gyde Memkes hver får en ko. Godset ligger samlet omkring Næstved. Hertil kommer pantegods.

Gaver til gejstlige institutioner og personer

Hovedparten af testamentets poster, i alt 57, retter sig mod kirken, og gjorde Kristus til medarving.¹⁴ Flest er gaver til institutioner (38), herefter følger navngivne og unavngivne gejstlige mænd (17). I forhold til andre testamenter fra 1200-1300-tallet er det et højt antal institutioner. Hovedparten af testatorer giver gaver til højst 20 institutioner, men en lille gruppe (4 mænd og 5 kvinder¹⁵), hvor Gyde er iblandt, skiller sig ud og giver til mere end 30. Det er

¹³ Bisgaard 2001, s. 202.

¹⁴ Bisp Peder Vognsen af Århus i sit testamente 1203: ”Den, som blot testamenterer til jordiske arvinger og ikke gør Kristus til medarving til sit gods, ordner ikke sit testamente godt.” https://tekstnet.dk/books/dipdan/1203/dd_12031114001/

¹⁵ Ærkebiskop Karl af Lund 1334 (32 poster); Niels Bunkeflo, kannik i Lund og Roskilde 1346 (33); Bennike Henriksen af Åhus, kantor i Lund 1358 (34); Gyde, Esbern Karlsens enke 1292 (38); Gro, Esbern Vagnsens enke 1268 (45); Jens Stigsen, ærkedegn i Lund 1361 (47); Cecilie, forhenværende marsk Herr Jens Kalvs enke 1304 (52); Ide Pedersdatter, Torkil Nielsens enke 1398 (61); Cecilie, Jon Jonsen Lilles datter 1307 (62).

ikke usædvanligt, at der gives til alle kirker i en by eller herred, men som det eneste testamente gives her systematisk til alle religiøse klostre og institutioner på Sjælland (med et par enkelte afstikkere i Jylland). Hertil kommer enkelte købstadskirker og sognekirker samt gaver til valfartsmål og korstog.

Som det første løskøber hun sit kors, det vil sige donerer til korstog til Det hellige land. Også kvinder kunne aflægge korstogsløfte, selv om de ikke personligt kunne aflægge krigstjeneste, og hendes gave på 10 mark kunne finansiere 3-5 ridder med følge, mindst 30 mand, i et år.¹⁶

Herefter følger en række gaver til institutioner, persongrupper og navngivne personer. Posternes rækkefølge følger en overordnet systematik, som tager udgangspunkt i de nye tiggerordner listet topografisk efter købstæder;¹⁷ klostre fra ældre ordner i byerne gives i samme forbindelse. Listen af dominikaner- og franciskanerklostre starter i Roskilde (med cisterciensernonneklosteret Vor Frue), fortsætter med Næstved (med tilføjelse af byens købstadskirker med præst og degn samt benediktinermunkenes Skovkloster), og fortsætter i København, Holbæk og Kalundborg. Efter tiggermunkene følger augustinerklosteret i Æbelholt og cisterciensernonneklosteret i Slangerup. Gruppen af helligåndshuse og spedalskhedshospitaler opremses samlet og efter byernes betydning med Roskilde først efterfulgt af Ringsted, Slagelse og igen Kalundborg sidst. Til sidst gives til enkelte landsbykirker med præster nær hjemstedet i Vester Broby. Her slutter den første del af listen. Bemærkelsesværdig er enkelte af de sjællandske klostre ikke med i den første del af testamentet, som Gyde selv lader effektuere, men nævnes i den anden del. Sorø Kloster, slægtens gravkirke, hvor hun ønsker at blive begravet står (næsten) først i testamentets 'anden del'. De testamentariske gaver til den institution, hvor man ønsker at blive begravet, nævnes stort set altid i starten af testamenterne, og det understøtter fornemmelsen af, at testamentet 'åbnes' på ny. Man kan bemærke, at med undtagelse af det løskøbte kors (10 mark), så ligger de store enkeltdonationer i denne sidste del af testamentet: Sorø Kloster modtager testamentets største (værdisatte) gave, 20 mark og en gård, benediktinerklosteret i Ringsted 10 mark, St. Lucius i Roskilde får en psalter til 10 mark (og det skal også lækkes fast til alteret!), de fattige 10 mark og Broby Kirke fik 2 øre skattepligtig jord. Måske krævede nogle af disse dispositioner forhandling med arvingerne, så processen blev trukket ud? Gaven til Antvorskov og Esrom er dog i samme størrelsesorden

Retskrivning af navne følger DRB.

¹⁶ Jensen 2011, s. 255.

¹⁷ For eksempler på andre former for systematik (primært geografisk eller ordnet efter klostertype), se Nyberg 1972.

som til de øvrige institutioner, og at de ikke kom med i 'første runde', synes der ikke at være en logisk forklaring på.

Listens struktur må afspejle hendes interesser for de nye tiggerordner. De nævnes først, herefter kommer de ældre etablerede ordner i øjensynlig tilfældig orden. Dominikaner- og franciskanerordenen kom til Danmark i første halvdel af 1200-tallet (omtales henholdsvis i Lund 1222 og Ribe 1232). Ordenerne spredte sig hurtigt ved donationer og testamentariske gaver fra stormænd og -kvinder som Gyde. En stor del af tiggerklostrenes tidlige byggeri hører til i anden halvdel af 1200-tallet. Det var en periode, som var præget af politisk og social uro, men det synes ikke i nævneværdig grad at have påvirket klostrenes donationsbaserede økonomi.¹⁸ I nogle tilfælde specificeres i testamentet, hvor meget der gives til henholdsvis byggefonden og til bordet (brødrenes underhold). Gaven til dominikanerklosteret Sct. Nicolaj i Aarhus er en interessant tilføjelse til den 'sjællandske liste'. Her sad provincialprien, den øverste for provinsen Dacia, som omfattede alle dominikanerklostre i de nordiske lande,¹⁹ og Gydes donation synes her at ud over almindelig interesse for tiggerordnerne også at have et bredere strategisk blik.

Et par donationer er rettet mod tre udenlandske valfartsmål: St. Jakob, St. Oluf og Det hellige kors. Den geografiske placering specificeres ikke for de to første valfartsmål, så her må være tale om de to store og alment kendte valfartssteder ved henholdsvis apostlen Jakobs grav i den spanske by Santiago de Compostela og den norske kong Olufs grav i Nidaros (Trondheim). Det hellige kors lokaliseres i Stromberg²⁰ i Münsterland. Som de eneste i testamentet gives de skilling sterling. Formodentlig har man netop her foretrukket at give lødig engelsk mønt til forskel fra den ringere, hjemlige mønt, som i slutningen af 1200-tallet var under hastig devaluering.²¹ Det er første gang, at sterling nævnes i et testamente. Der gives desuden til den lille Mogenstrup Kirke og dens præst, og måske var St. Mogens helligkilde,²² som lå ved siden af, et af Gydes lokale foretrukne valfartsmål?

Langt de fleste gaver gives som mønt, men domkirken i Roskilde får en værdifuld bog og klosteret i Essenbæk i Jylland får en kalk og disk (hvem mon hun kender der?). I enkelte tilfælde gives genstande, som på forskellig vis skal transformeres til gaven. Franciskanerne i

¹⁸ Larsen 2018, s. 142.

¹⁹ Jantzen 2013, s. 52.

²⁰ "Ad sanctam crucem in Strømbyærgh tres solido"

²¹ Kræmmer 2017, s. 162. Møntfund viser, at udenlandsk mønt, primært sterlinge og turnoser, i perioden op til kongemagtens sammenbrud i 1320'erne blev forsøgt holdt ude af rigets møntcirkulation. De optræder i skriftlige kilder indtil da, men primært som regnehed. Märcher 2018, s. 300-301.

²² Svane 1984, s. 108.

København får et spænde, som vejer 2 mark lødigt sølv, og dominikanerne i Holbæk og franciskanerne i Kalundborg får en prydelse til en kappe med forgyldninger af en værdi på 53 penninge, som de skal dele mellem sig; gaven er ikke spændet og prydelserne, men den værdi de repræsenterer. Sorø Kloster får det fløjls, som skal dække hendes ligbære, til en messehagel. Endelig skal en del af gaven til Vester Broby Kirke finansiere evigt lys på kirkens tre altre.²³

Med donationerne til de gejstlige institutioner søger Gyde ikke blot at finde frelse, hun markerer samtidig sin højadelige status. Hun giver til pavens og kongens kontinuerlige arbejde med at rejse midler til korstog i Det hellige land, indirekte til kongernes gravkirke i Ringsted, til Hvideslægtens gravkirke i Sorø, og understreger sin magt gennem jord ved donationer til kirker i de sogne, hvor hun havde gods.

Gaver til slægten og tjenestefolk

Der optræder en del navngivne personer i testamentet. Der er både tale om slægt og personer, som ikke umiddelbart kan identificeres nærmere, men som må have en offentlig funktion i forhold til udfærdigelse af testamentet og/eller indgå i en privat relation. Efter vidnerne(?) til den første og effektuerede del af testamentet, bestående af gejstlige og repræsentanter fra slægten samt et par gejstlige i starten af '2 del', følger slægten. I modsætning til de tidligere oplyste gejstlige institutioner, som overvejende gives penge, så gives hovedparten af de navngivne personer genstande eller dyr.

Gydes gaver til 31 navngivne personer (Tabel 1) kan samles i følgende kategorier: mønt (7 poster), husdyr (9), inventar (8), klæder og smykker (18). Det høje antal poster med klæder og smykker (22, hvis Gydes gaver til institutioner medregnes) er i testamenterne før 1400 kun overgået af Biskop Jakob af Roskilde 1350 (43 poster).²⁴ I sig selv viser testamentet ikke følelser, der er blot tale om en formel transaktion. Imidlertid kan der være mange kærlige tanker bag valget af netop den bestemte kappe til den bestemte person.

1. 'del'	Fru Ingerd	Priorinde	Guldring med krucifiks
	Broder Peder	Fhv. biskop i Viborg	1 mark
	Border Gerlev	Franciskanermunk	1 mark
	Border Asser	Franciskanermunk	1 mark

²³ Heraf er alteret til Vor Frue, formodentligt et sidealter, bevaret og i dag udstillet på Nationalmuseet, Nyborg 1977, s. 168. NM Inv. 13270. Det var en betragtelig gave. Kirken krævede dyre vokslys (ikke de billigere af talg), hvoraf to skulle brænde på hovedalteret og et stort påskelys, som skulle brænde uafbrudt fra påske til himmelfart; hertil kom brug af lys i forbindelse med en lang række religiøse handlinger i og omkring kirken, Hastrup 2015, s. 33.

²⁴ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1350/dd_13500513002/

	Border Lydik	Franciskanermunk	1 mark
	Jens	Barnebarn (NN)	Fole (grå)
	Ingvar Hjort	Barnebarn (NN)	Guldspænde af form som en stjerne
	Stig	Barnebarn (NN)	Fole
	Herr Hagbard		Guldring
	Peder Assersen		Hest (rød)
2. 'del'	Herr Mads	Kannik i Roskilde	Sølvske, guldring
	Broder Boje	Franciskanermunk	1 mark
	Broder Mads	Franciskanermunk?	½ mark
	Ingefred	Datter	Kappe af brunert med lækatskind
	Kristine	Barnebarn (Ingefred)	Guldring
	Karen	Barnebarn (Ingefred)	Guldring
	Ingefred	Oldebarn (Karen)	Guldring, skrin
	Cecilie	Datter	Kappe af skarlagen med forskellige skind
	Johanne	Barnebarn (Cecilie)	Guldring, guldspænde
	Ingvar Hjort	Barnebarn (NN)	Sølvstob, sølvske
	Peder	Barnebarn (NN)	Fole
	Kristine	Barnebarn (NN), nonne i Vor Frue	Kiste, 2 mark, 1 gryde
	Margrethe Bodulvsdatter		Guldring, guldspænde
	Herr Niels Knudsens søn Peder		Fole
	Margrethe	Søster, nonne i Ring	Guldring
	Cecilie Krummers, Broby		Gul ærmeløs kappe foret med skind
	Peder Assersen		Ko
	Cecilie Svendsdatter		Rød skarlagenkåbe, en hel seng
	Bodil Nielsdatter		Blå kjortel, seng
	Lucie, Risby		Ko
	Gyde Memkes, Skelby		Ko
	Kristine Anderses		Ko

Tabel 1. Navngivne personer i Gydes testamente, deres slægtskab og gave. Personerne følger testamentets rækkefølge.

Testamentene beskriver blot genstandene summarisk i forhold til materiale (og hermed værdi) og med særlige kendetegn, for beklædningsstykker eventuelt farve, materialer, for og dekoration til brug for eksekutors identifikation. De giver en glimt af en højadelig frues værdifulde smykker og beklædning, men det er ikke en samlet oversigt over, hvad der ellers gemmer sig i kisterne.

De mest almindelige dragtsmykker i testamentene er sølv- og guldbeslåede bælder, guldspænder og guldringe. Erik Klipping udstedte i 1283 et forbud mod, at andre end kongen og hans børn bar guld og sølv. Både testamentene og bevarede smykker viser, at det ikke blev efterlevet. I Gydes testamente gives guldringe, heraf en med et krucifiks samt guldspænder, heraf en formet som en stjerne. Guldringene er det smykke som optræder hyppigst i te-

stamenterne (indtil 1400), formodentlig fordi det var en måde at anbringe kapital.²⁵ Vi kender smykkerne fra afbildninger på samtidens kalkmalerier og skulpturer, hvor man også kan se spændernes funktion og placering på dragten, og fra arkæologiske udgravninger, skattefund og detektorafsøgninger, hvor de bevarede genstande og håndværket kan studeres i detaljen. De arkæologiske fund giver i modsætning til testamenterne et bredt udsnit af folks dragtsmykker, og her findes derfor også en stor variation af materialer og kvalitetsforskelle, unika og masseproduktion samt billige(re) efterligninger i kobber af eksklusive guldspænder udsmykket med ædel- og halvædelsten.²⁶

Der er stort set ikke bevaret middelalderlige tekstiler eller beklædning i Danmark fra Gydes tid, men også her kan samtidige billedlige fremstillinger give et indtryk af, hvordan Gydes farverige og pelsklædte kåber, kapper og kjortler har set ud og var båret. Klædet specificeres for de tre: en kappe og kåbe er af skarlagen, som på linje med silke var det dyreste klæde på markedet, en kappe er af brunert. Skarlagen betegnede oprindeligt fornemt klæde uanset farve, men kom efterhånden til at betyde rødt klæde; differentieringen mellem en 'rød skarlagenskåbe' og 'skarlagenskåbe med forskellige skind' i Gydes testamente tyder på, at skarlagen her bruges som betegnelse for klædets kvalitet. Brunert er fint uldklæde, som kunne have forskellige rødlige og brunlige nuancer. Andre klæder beskrives med farven blå, som var den hyppigst omtalte farve i testamenterne, og overraskende også gul, som sjældent nævnes, muligvis fordi farven ikke var kostbar. Der er formodentlig tale om en jævnere dragt. Ingen af beklædningsstykkerne omtales som flerfarvede. De var ellers højeste mode i 12-1300-tallet, endda i et omfang som førte til forbud af mi-parti-dragter (tvedelte dragter i to eller flere farver) i Erik Klippings luksuslovgivning 1283.²⁷ Tre kapper er foret eller trimmet med skind, her fremhæves lækat på kappen af brunert.

Gavens type og modtagerens placering i testamentet afspejler relationens karakter. En gruppe navngivne franciskanermunke modtager alle mønt, og virker mere i periferien af netværket end fru Ingerd, priorinde i St. Clara i Roskilde og hr Mads, kannik i Roskilde, som modtager henholdsvis en guldring med krucifiks og en sølvske samt guldring. Rækkefølgen i gavegivningen afspejler de enkelte slægtsled: datter, barnebarn (og et enkelt oldebarn) og understre-

²⁵ Stifterbilledet i Fjenneslev Kirke viser Asser Rig og Fru Inge, som skænker kirkebygningen, symboliseret ved en kirkemodel, og kirkens gyldne alter symboliseret ved en snoet guldring. Fru Inge har formodentlig også holdt et langt voksllys, som symbol på betaling for lys i kirken. Hastrup 2015, s. 27, 33, 35.

²⁶ Søvsø 2009.

²⁷ Dahl 2005, s. 7-8.

ger kontinuitet. Margrethe, nonne i Vor Frue i Roskilde, omtalt som 'søster', står langt nede af listen, og måske er der blot tale om et åndeligt søsterskab. Gaverne til familien har nogle gennemgående træk: døtrene Ingefred og Cecilie får kostbare kapper, pigerne blandt børnebørnene og oldebarnet får alle en guldring, Johanne får også et guldspænde og Karen et skrin. Kristine, som er nonne, får en helt anden type gaver; en kiste, 2 mark og en gryde. Mændene blandt børnebørnene får en fole undtagen Ingvar, som får et stjerneformet guldspænde, en sølvstob og en sølvske. 'Søsteren' Margrethe får en guldring.

Det angives ikke, hvorvidt der er andre legatarer i slægt med Gyde. Idet man i samtiden har haft fokus på at dokumentere en genealogi over sønner og døtre født ind i slægten, har tilgiftede mænd og kvinder spillet en underordnet rolle. Svigersønnen Johannes Baartsen (eksekutor) er den eneste, som kendes med navn,²⁸ men han modtager ikke gaver – og han nævnes heller ikke som svigersøn i testamentet.²⁹ Andre modtager gaver, hvor gavens størrelse og placeringen i testamentet umiddelbart efter døtre og børnebørn kunne indikere, at der er tale om et lidt fjernere slægtskab, som måske vil kunne identificeres ved videre studier: Margrethe Bodulvsdatter får både en guldring og et guldspænde, og Cecilie Svendsdatter får en skarlagenskåbe og en hel seng (i betydningen opredt med dyner, lagner etc., som kunne repræsentere en stor værdi). Lucie, Gyde og Kristine får hver en ko; de står sidst i testamentet, hvor man plejer at opremse tjenestefolk eller personer, som på anden måde var tilknyttet til ens gods, f.eks. som fæstere, og to af dem er da også benævnt efter et landsogn.

Mere end en ting

Testamentets oplyste genstande repræsenterede ikke blot en værdi, men har fungeret som katalysatorer for kollektive minder om personer, slægter og historier i et samfund, hvor mundtlig overlevering var bærende. Saxo giver således eksempler på, hvordan antikviteter og souvenirs dannede udgangspunkt for historiefortælling,³⁰ og sikkert med den forventning gav Absalon sin slægting fru Margrete,³¹ ”to bægre fra Rygboernes afgudsbilleder.”³²

Gyde skriver sig med de testamenterede genstande ind i slægtens genealogi og historie. På baggrund af engelske skriftlige kilder er der argumenteret for, at mens familiens mænd kunne huskes gennem deres offentlige roller, så måtte dens kvinder huskes gennem mundtlig overlevering i slægten. Derfor gav kvinder personlige objekter til slægten og ikke til de gejstlige in-

²⁸ Kræmmer 2012, s. 622.

²⁹ Jexlev 1981, s. 9.

³⁰ Andersen 1996, s. 219.

³¹ måske Margrethe Sunesdatter, Kræmmer 2012, s. 585.

³² https://tekstnet.dk/books/dipdan/1201/dd_12010321001/

stitutioner, hvor genstandene ville blive afpersonificeret.³³ Mindet kunne dog også holdes i live for eftertiden gennem sjælemesser, og testamentet kunne oplæses i kirken, evt. ledsaget af en kort beretning om den dodes levned.³⁴ I Gydes testamente er dog ikke specificeret midler og konkrete ønsker til afholdelse af sjælemesser. Testamenterne viser, at kvindernes gaver til kirken overvejende var gennem (upersonlige) mønter, men der er dog eksempler på, at de også gav værdifulde genstande, som modsat slægtens arvestykker blev til offentlige relikvier.³⁵ Netop Gyde giver en psalter til alteret i domkirken, som skulle ligge fremme (så hun kunne blive husket?), og Cecilia, marsk Johannes Kalfs enke, giver i sit testamente 1304 dominikanerbrødrene i Ribe ”et Psalter, som min elskede Mand har givet mig”.³⁶ Man kunne også give, for at andre uden for slægten skulle huskes. Ida Pedersdatter giver til den kommende abbedisse i nonneklosteret i Gladsax blandt andet ”min guldring og mit sølvbæger med dets sølvlæg, hvilke kærlighedsfuldt er skænket mig af min dronning fru Margrete og min hr. biskop af Roskilde, hr. Peder, på den betingelse, at fornævnte guldring og sølvbæger med læg for evigt skal bevares som klenodier for samme klosters abbedisse til minde om nævnte min frue og fornævnte min hr. biskop af Roskilde.”³⁷

Gaverne er sjældent tilknyttet biografiske oplysninger, som kan belyse gavestrategien bag de enkelte genstande nærmere, oftest er det med oplysninger om, hvem testator har fået genstanden af. Objektets biografi og gaverens formål er sjældent så tydeligt udtrykt som i forbindelse med Ida Pedersdatters gave. Smykker, klæder og inventar kan være nedarvet igennem generationer og med dem mindet om slægten, men kun sjældent identificeres en genstand som et arvestykke. Det er tilfældet i Absalons testamente 1201, hvor broderen Hr. Esbern får ”det lille bæger, som hans fader plejede at skåle med”.³⁸ Måske kan man netop af testamenternes meget få omtaler af arvestykker udlede, at slægtens vigtige memorabilia ikke blev givet ved testamente, men på et andet tidspunkt. Det var sandsynligvis i forbindelse med bryllupper, hvor nye slægtsrelationer og status skulle bekræftes, og objekter af betydning for slægten blev iscenesat og deres biografier genfortalt.³⁹

Etnografiske undersøgelser viser, at arvestykker begynder at miste deres sociale værdi i takt med, at mindet om de tilknyttede personer udviskes; herefter veksles genstandens sociale

³³ Houts 1999, s. 93, 118-119.

³⁴ Arnórsdóttir 2004, s. 82.

³⁵ Gilchrist 2013, s. 179.

³⁶ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1304/dd_13040312001/

³⁷ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1398/dd_13980811001/

³⁸ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1201/dd_12010321001/

³⁹ Gilchrist 2012, s. 239, Gilchrist 2013, s. 175.

værdi til en materialeværdi, og objekter i værdifulde materialer som guldringe vil blive omsmeltet og værdifulde kåber syet til nye genstande. I en mundtlig tradition varer mindet cirka tre slægtled. Analyser af fundsammensætning på genstande i arkæologiske udgravninger viser tilsvarende, at låse til skrin og skår fra dekorative bordtøjskander kan være op til 200 år ældre end den kontekst, de er havnet i som affald. De genstande må repræsentere efterlivet for arvestykker af mindre værdifuldt materiale, og arvestykker fra andre sociale miljøer end de, som er beskrevet i testamenterne.⁴⁰

Kønnede og sociale strategier for testamentering

Af testamenterne indtil 1400 er 69 så udførlige, at man kan ane tendenser omkring gavestrategier. Testamenterne fordeler sig på 41 fra det gejstlige miljø (alle mænd), og 28 verdslige af højadelig status (15 mænd og 13 kvinder). Af de 13 testamenter efter kvinder er det mest omfangsrige testamente efter adelsdamen Ida Pedersdatter fra 1398 (155 legatarer får 180 gaver), blandt mændene fra det adelige miljø er det Troels Olufsen fra 1377 (50 legatarer får 72 gaver) og fra det gejstlige miljø kantor i Lund Bennike Henriksen af Åhus fra 1358 (138 legatarer får 201 gaver).⁴¹ Selv om der er ligheder, så repræsenterer de forskellige verdener på tværs af køn, på tværs af den verdslige og gejstlige verden, og på tværs af sociale hierarkier.⁴²

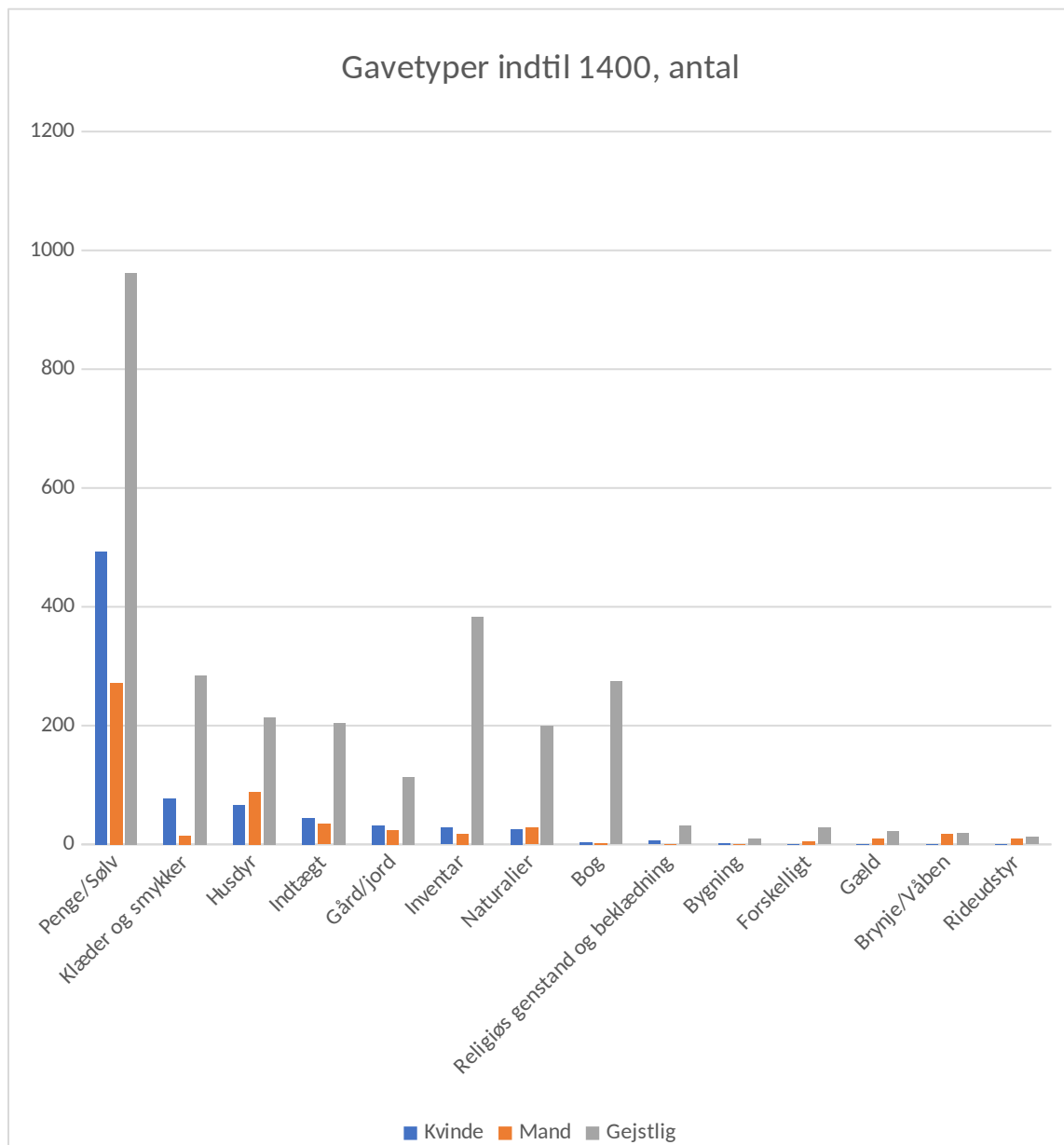
Ser vi først på materielle strategier i testamenterne, så giver alle med få undtagelser gods, men som 'en blok', der fordeles af slægten og ikke i testamentet. Penge er den hyppigste gave, andelen af gaver (opgjort som poster, ikke værdi) er størst i kvindernes testamenter (63 %, efterfulgt af 52 % hos mænd og 35 % hos gejstlige). Følger vi kvindernes fordeling af gaver kommer først klæder og smykker (9,9 % kvinder, 3 % mænd, 10 % gejstlige) efterfulgt af husdyr (8,6 % kvinder, 17 % mænd, 8 % gejstlige) (Figur 2 og 3). Gydes testamente følger profilen for de kvindelige testatorer: ud over gods gives flest pengegaver (52), herefter følger klæder og smykker (22), husdyr (9) og inventar i form af bord- og køkkentøj, kister og skrin samt opredte senge (8); som en af få kvinder giver hun desuden en bog, en kalk og en disk, samt klæde til en messehagel. På nogle få gavekategorier udelukker grupperne hinanden: Verdslige mænd er den eneste gruppe, som ikke giver bøger og religiøs beklædning og genstande, og kvinder er den eneste gruppe, som ikke giver brynjer, våben og rideudstyr.

⁴⁰ Gilchrist 2012, s. 241.

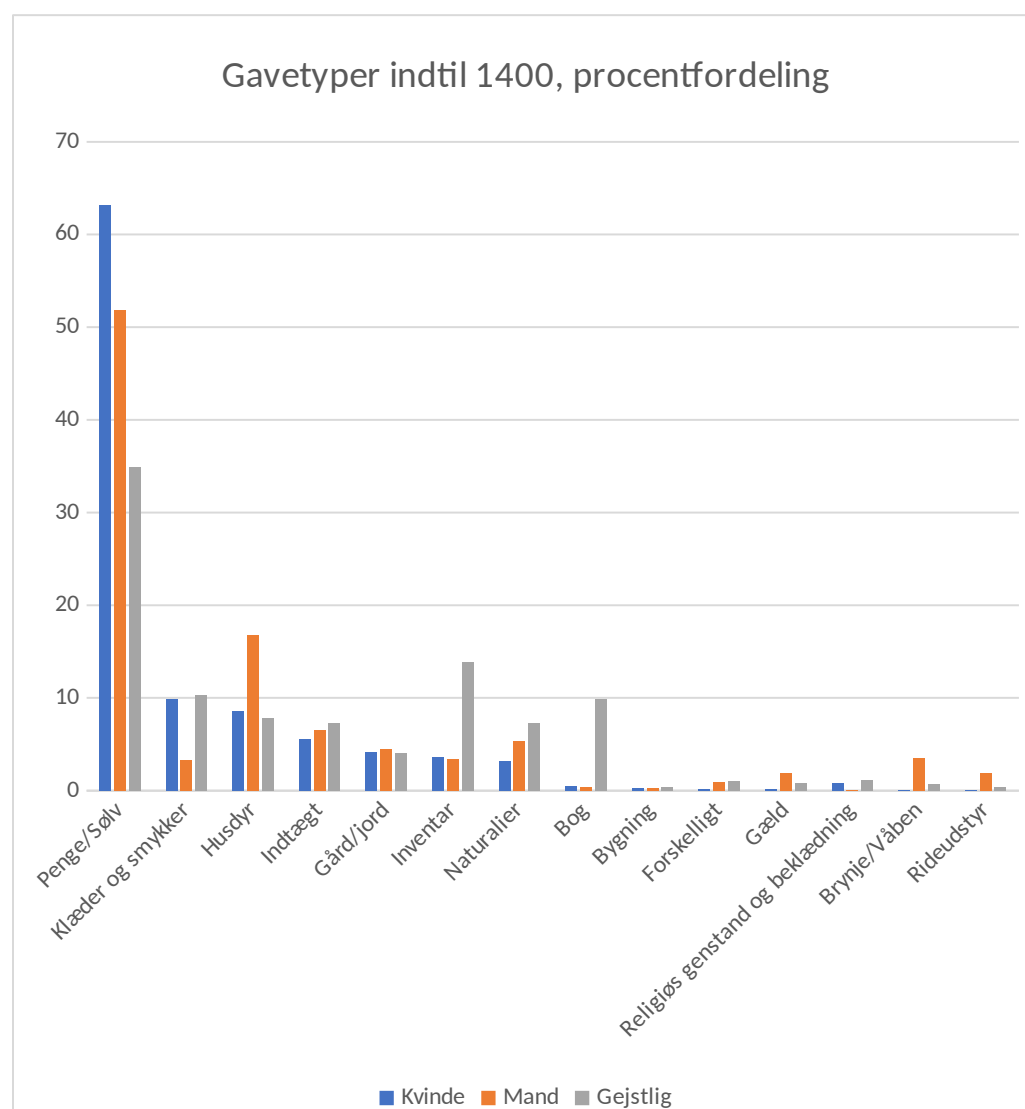
⁴¹ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1398/dd_13980811001/,
https://tekstnet.dk/books/dipdan/1377/dd_13770525001/,
https://tekstnet.dk/books/dipdan/1358/dd_13580309001/

⁴² Halvdelen af kannikkerne i Lunds domkapitel 1400-1536 var ikke adelige. Ingesman 1987, s. 223.

Der anes også konturer for sociale strategier i gavegivningen i relation til køn og socialgrupper (kvinde, mand og gejstlig mand). Internt i de tre grupper giver mænd mest til mænd, og det gør kvinder også. Ser man mere specifikt på personer angivet som slægt, så giver kvinder mest til kvinder (men dog blot 4,2% af deres samlede gaveprofil). Her må blikket nok også rettes mod de mange navngivne personer, hvis relation til testator ikke er defineret. Formodentlig repræsenterer de en del indgiftede personer eller anden slægt, som blot sjældent

Figur 2. Fordeling af ca. 4000 gaver i danske testamenter ≥ 1400 ,⁴³ rækkefølge efter andel i kvinders testamenter. Bemærk, at nogle kategorier er så forholdsvis små, at de ikke fremtræder i diagrammet, eksempelvis Gydes donation af en bog til domkirken i Roskilde. Data: DRB.

Figur 3. Samme data som figur 2, her med procentvis fordeling af henholdsvis kvinder, mænds og gejstliges gaver. Data: DRB.

benævnes specifikt således. Ser man med det blik på testamentariske gaver i det verdslige miljø, så skærpes kønsprofilen: mænd giver 25 % til mandlige og 6 % til kvindelige slægtninge og potentielle slægtninge; kvinder giver 8 % til mandlige og 11 % til kvindelige slægtninge og potentielle slægtninge. En mere indgående analyse af gavestrategier vil dog kræve et grundigt eftersyn af slægtskaber, både de angivne og de ubeskrevne i testamenterne. Blandt

⁴³ I testamenter indtil 1400 er der ca. 3300 legatarer (heraf flere gengangere i det samme testamente eller på tværs af testamenter), som modtager ca. 4000 gaver, i denne sammenhæng forstået som en gavetype (uanset antal eller værdi). En legatar kan således modtage flere gaver. Langt hovedparten af posterne indeholder kun 1 genstand, men f.eks. ringe og husdyr gives fra tid til anden i større antal; dette indgår dog ikke i denne analyse.

alle testamenterne indtil 1400, både fra mænd og kvinder, træder slægten tydeligst frem hos Gyde og Ida Pedersdatter.

Afslutning

Kirken var pennefører på testamenterne, hvilket bragte dem i overensstemmelse med kano-nisk ret og kan forklare en vis ensartethed igennem middelalderen.⁴⁴ Testator finder vi imel-lem linjerne, i variationerne inden for konventionerne. Sammenligninger af testamenter på tværs af køn og status viser, at strategierne havde fælleselementer, men at de også afspejlede forskellige sociale og kønnede netværk og handlingsrum. Gydes testamente følger ikke blot tidens normer for passende testamentariske gaver til kirke, fattige, slægt og tjenestefolk for en frue af hendes stand, men afspejler konkrete strategiske overvejelser for hvorledes hendes jordiske gods kunne omsættes til minde i slægten og på jorden og ultimativt til et evigt liv i himlen.

Litteratur

Kildeudgivelser, andre ressourcer

Danmarks Riges Breve (DRB)

Danske Kirkeudskyndninger, tilgængelig fra <https://kirkeudskyndninger.natmus.dk/>

Diplomatarium Danicum. Kilder til Danmarks historie på originalsprog og i oversættelse, tilgængelig fra <https://tekstnet.dk/books/dipdan/>

Langebek, Jacobus, *Scriptores Rerum Danicum Medii Aevi*, tomus IV. Hafniæ 1776.

Litteratur

Andersen, Michael, ”Ærkebiskop Absalons testamente – historie og kulturhistorie”, *Absalon, fædrelandets fader* (Frank Birkebæk, Tom Christensen, Inge Skovgaard-Petersen red.), Roskilde 1999, s. 209-227.

Arnórsdóttir, Agnes, ”Dødslejet, sjælemesser og donationskultur i middelalderen”, *Döden som katharsis. Nordiska perspektiv på dödens kultur- och mentalitetshistoria* (red. Yvonne Maria Werner), Stockholm 2004, s. 65-88.

⁴⁴ Bisgaard 1988, s. 48-49.

Bisgaard, Lars, *Tjenesteideal og fromhedsideal. Studier i adelens tænkemåde i dansk senmiddelalder*, Aarhus 1988.

Bisgaard, Lars, "Med slægtens samtykke. Det adelige testamente 1340-1559", *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660* (red. Per Ingesman og Jens Villiam Jensen), Aarhus 2001, s. 191-212.

Gilchrist, Roberta, "The materiality of medieval heirlooms: from biographical to sacred objects", *Mobility, Meaning & Transformation of Things. Shifting Contexts of Material Culture through Time and Space* (red. H.P. Hahn and H. Weiss), Oxbow 2013, s. 170-182.

Gilchrist, Roberta, *Medieval Life. Archaeology and the Life Course*, Woodbridge 2014.

Danmarks Kirker, Vester Broby Kirke, Sorø amt 1 halvbind, København 1936, s. 301-312.

Dahl, Camilla Luise, "Unam tunicam nigram: Kjortlen i middelalderens testamenter", *Workpapers – tekstilforskning på Middelaldercentret* vol. 1. 2005, s. 3-9.

Houts, Elisabeth van, *Memory and Gender in Medieval Europe 900-1200*, Houndmills 1999.

Haastrup, Ulla, "Stifterbilleder og deres ikonografi i danske 1100-tals fresker. Kong Niels og Dronning Margrete Fredkulla malet i Vä Kirke (1121-22) og elleve andre kirker med stifterfigurer", *ICO. Iconographisk Post* 2015:4, s. 5-48.

Ingesman, Per, "Kanniketestamenter fra dansk senmiddelalder som social- og kulturhistorisk kilde", *Kirkehistoriske Samlinger* 1987, s. 203-232.

Jacobsen, Grethe, "Ida Pedersdatters testamente", *Diplomatarium Danicum, ressourcer*, tilgængelig fra https://tekstnet.dk/resources/jacobsen-grethe_ida-pedersdatters-testamente/article.pdf

Jantzen, Connie, *Middelalderbyen Aarhus*, Aarhus 2013.

Jensen, Kurt Villads, *Korstog ved verdens yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000 til ca. 1250*, Odense 2011.

Jexlev, Thelma, "Wills, Deeds, and Charters as Sources for the History of Medieval Women", *Aspects of Female Existence* (red. Birte Carlé, Nanna Damsholt, Karen Glente og Eva Trein Nielsen), København 1978, s. 28-40.

Jexlev, Thelma, "Middelalderlige testamenter som personalhistorisk kilde", *Personalhistorisk Tidsskrift* 1981, s. 1-11.

Kræmmer, Michael, "Efterslægtstavle for Skjalm Hvide," *Danmarks Adels Aarbog 2009-2011*, Odense 2012, s. 525-646.

Kræmmer, Michael, *Sølv, guld og penninge. Betalingsmidler, møntvæsen og pengemål i tidlig dansk middelalder*, Sorø 2017.

Larsen, Morten, *Danmarks middelalderlige tiggerklostre. Franciskanernes og dominikanernes bygningskultur*, Højbjerg 2018.

Märcher, Michael, "Fra masser af penninge til møntvæsenets sammenbrud – ca. 1230-1380", *Danmarks mønthistorie indtil 1550* (red. Michael Anders og Tine Bonde Christensen), København 2018, s. 286-353.

Nyberg, Tore, "Lists of monasteries in some thirteenth-century wills. Monastic history and historical method: a contribution", *Medieval Scandinavia* 1972, s. 49-74.

Nyborg, Ebbe, "Mikaels-altre", *hikuin* 3, 1977, s. 157-182.

Svane, Siegfried, *Danske Helligkilder og Lægedomskilder*, København 1984.

Søvsø, Mette Højmark, "Middelalderlige ringspænder. Typologi, datering og brug", *Kuml* 2009, s. 183-211.

Ulsig, Erik, *Danske adelsgodser i middelalderen*, København 1968.